

Tálas Péter

Három évvel az ukrajnai hatalomátvétel után¹

A tanulmány az ukrajnai válság geopolitikai, regionális és helyi szintjének változásait vizsgálja a 2014 óta eltelt három évben. Számba veszi az ukrajnai válsággal kapcsolatos nemzetközi érdeklődés csökkenésének okait, a válság nemzetközi főszereplőinek (Oroszországi Föderáció, Egyesült Államok, Európai Unió, Ukrajna) magatartását, illetve az ukrajnai belső változások eredményeit és kudarcait.²

Kulcsszavak: Ukrajna, válság, ukrán reformok, Oroszország, Európai Unió, Egyesült Államok, befagyott konfliktus

Tálas Péter: Three Years after the Ukrainian Takeover

The current article examines the changes that took place at the geopolitical, regional and local level of the Ukrainian crisis in the past three years. It discusses the reasons behind the declining international attention devoted to the crisis, the attitude of international players (the Russian Federation, the United States, the European Union, Ukraine) also the achievements and failures of the Ukrainian internal changes.

Keywords: Ukraine, crisis, the Russian Federation, the European Union, the United States, frozen conflict

Ukrajna kapcsán a nemzetközi közvéleményt az elmúlt három évben alapvetően három kérdés foglalkoztatta. Egyrészt, hogy mi lesz a nemzetközi közösség tartós reakciója a Krím félsziget 2014. február–márciusi orosz annexiójára. Másrészt, hogy hova vezet, illetve mit eredményez a Moszkva által támogatott és irányított kelet-ukrajnai szeparatizmus. Harmadrészt, hogy milyen belső változásokat hajt végre, illetve képes végrehajtani a 2014. februári fordulattal hatalomra került ukrán politikai elit. Fontos azonban ehhez hozzátennünk – s ez az általunk vizsgált időszakban döntően meghatározta az ukrán kérdés geopolitikai-nagyhatalmi, illetve európai regionális szereplőinek magatartását is –, hogy 2015-ben és 2016-ban az ukrán probléma említett kérdéseit háttérbe szorították a világ és az európai politika olyan eseményei, mint a szíriai polgárháború és az Iszlám Állam előretörése, a 2015-ös európai migrációs válság, a 2016. júliusi brexitnépszavazás, illetve a 2016. novemberi amerikai elnökválasztás. Vagyis az elmúlt három év folyamán az Ukrajnával kapcsolatos problémák jelentősen hátrébb sorolódtak a nemzetközi politika napirendjén 2014-hez képest.

Az Ukrajna iránti érdeklődést jelentősen mérsékelte néhány egyéb tényező is. Egyrészt az, hogy – miként az már 2014-ben is látható volt – a nemzetközi közösség az Oroszországgal szemben bevezetett szankciókon kívül nem igazán tudott mit tenni, és nem igazán

1 A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

2 A szerző ezúton mond köszönetet Rácz Andrásnak és Sz. Bíró Zoltánnak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért.

akart lépni sem a Krím félsziget annexiója, sem a kelet-ukrajnai szeparatizmus támogatása kapcsán.³ Bár az amerikai védelmi minisztérium – a hírszerzési, kiképzési és nem halálos katonai eszközökkel való segítségen kívül – felvetette az ukrán kormányerők halálos fegyverekkel való támogatását is, a kelet-ukrajnai helyzet eszkalációjának és a Vlagyimir Putyin orosz elnökkel való konfrontációnak az elkerülésére törekvő Barack Obama elvetette ezt a lehetőséget.⁴ Másrészt az is csökkentette az érdeklődést, hogy a kelet-ukrajnai szeparatizmus kapcsán azoknak az elemzőknek lett igazuk, akik azt feltételezték, hogy Moszkva – miután a szeparatizmust nem sikerült kiterjesztenie Ukrajna oroszjókú területének egészére (*Novorosszija*) – a donyecki és a luhanszki „népköztársaságokat” „befagyott konfliktusként” fogja kezelni és használni Kijevvel szembeni politikájában.⁵ Úgy tűnik, hogy a kelet-ukrajnai kérdés „befagyottságát” lényegében az ukrán válság megoldásával foglalkozó nemzetközi szereplők is tudomásul vették. Vita legfeljebb abban van a szakértők között, hogy ez a tudomásulvétel ténylegesen mikor következett be. Míg egyesek már a 2015. február 11-én aláírt Minszk–2 egyezményben is ezt a nemzetközi beletörődést látják, mondván: már ennek aláírásakor világos volt, hogy a megállapodás pontjait a felek nem fogják/akarják/tudják teljesíteni – mások ezt valamivel későbbre, 2015 nyarára datálják.⁶ Arra az időpontra, amikor az ukrán parlament első olvasatban elfogadta az ukrán alkotmány decentralizációs módosítását, amely ugyan nagyobb önrendelkezést biztosított a helyi közösségeknek, de nem adott különleges státuszt a szakadár területeknek.⁷ Végül harmadrészt: az Ukrajna iránti érdeklődést jelentősen mérsékelte az is, hogy – mint látni fogjuk – a belső ukrán változások is messze elmaradtak a nemzetközi közösség elvárásaitól és az ukrán vezetés korábbi ígéreteitől.

Az ukrán válság nagyhatalmi-geopolitikai szintjéről

Miként azt korábbi tanulmányunkban jeleztük,⁸ számos elemző a nagyhatalmi-geopolitikai szinten az Egyesült Államokat és az Európai Uniót, illetve Oroszországot tekinti az ukrán válság főszereplőinek, jóllehet Washington például hivatalosan nem lett része a minszki rendezési folyamatnak. Ez utóbbi azonban nem jelenti azt, hogy az amerikai–orosz párbeszéd során Ukrajna ne lett volna rendszeres téma (most eltekintve a Krím el-

3 A szankciókról lásd: *Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések időrendben* [online], Forrás: www.consilium.europa.eu [2017. 02. 24.]; *Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések* [online], Forrás: www.consilium.europa.eu [2017. 02. 24.]; *Ukraine-/Russia-related Sanctions* [online], 2017. 01. 27. Forrás: <https://www.treasury.gov> [2017. 02. 24.].

4 *Durva fegyvereket küldene Obama Ukrajnának* [online] 2015. 02. 03. Forrás: Napi.hu [2017. 02. 24.]. Az Obama-adminisztráció ezzel a lehetőséggel csupán elvi szinten és valószínűleg a nyomásgyakorlás érdekében foglalkozott a Minszk–2 megállapodás 2015. február 11-i aláírása előtt.

5 *Az ukrán válság egy EBESZ-megfigyelő szemszögéből* [online] 2015. 05. 18. Forrás: <http://kki.gov.hu> [2017. 02. 24.]; RÁCZ András: *Nem állam az államban – a kelet-ukrajnai szeparatizmusról. Nemzet és Biztonság*, 2015/5. 124–131. o.; PÓTI László: *Minszk-2 után két évvel: Hol tart a békefolyamat? 1–14. o.* [online] E-2017/5. Forrás: <http://kki.gov.hu> [2017. 02. 24.].

6 Szymon KARDAS, Wojciech KONOŃCZUK: *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju* [online], 2015. 02. 12. Forrás: <https://www.osw.waw.pl/pl> [2017. 02. 24.]; Jonathan POWER: *Ukraine, A Frozen Conflict* [online], 2016. 02. 23. Forrás: www.worldpolicy.org [2017. 02. 24.].

7 *Ukrajna: önállóságot kaphatnak a keleti szakadár területek* [online], 2015. 07. 31. Forrás: <http://hu.euronews.com> [2017. 02. 24.].

8 TÁLAS Péter: *Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról* [online], 113–115. o.

leni orosz agresszió és az Oroszországgal szembeni szankciók miatt beállt elég hosszú, nagyjából 2015 közepéig tartó kommunikációs szünettől).⁹ Az ugyanakkor nehezen mérhető fel, hogy Washingtonnak – pontosabban: az elnökök és a külügyminiszterek megbeszéléseinek vagy Victoria Nuland és Vlagyiszlav Szurkov (2016. januári és októberi) találkozóinak mekkora szerepe volt a Minszk–2 egyezmény teljesítésének részeredményeiben. Így például a 100 mm-nél nagyobb kaliberű tüzérségi eszközök kivonásában, a hadifoglyok részleges cseréjében, a polgári elítéltek ukrán kormánynak való átadásában vagy az új átkelőhelyek nyitásában a belső határokon – amelyeket a nemzetközi közvélemény mindenekelőtt az úgynevezett normandiai négyekhez köt (Németország, Franciaország, Oroszország, Ukrajna).¹⁰ Annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy az a nemzetközi visszafogottság, amit az Obama-adminisztráció az amerikai elnökválasztás évében, 2016-ban tanúsított, Ukrajnát is érintette. Nem véletlen, hogy abban az évben Ukrajnával kapcsolatban a nemzetközi sajtó Washington részéről csupán az Oroszországgal szembeni szankciók 2016. december 20-i kibővítését jegyezte fel fontos lépésként,¹¹ továbbá az 55,2 millió dolláros amerikai segílyt, ami azonban az elmúlt három év legalacsonyabb segílyezési összege volt.¹² Jól jelzi a visszafogottságot az is, hogy míg 2014 és 2015 folyamán Petro Porosenko ukrán elnök háromszor is találkozott az Egyesült Államok vezetőivel (2014 júniusában Barack Obama elnökkel, 2015 februárjában és decemberében pedig Joe Biden alelnökkel), 2016-ban szeptemberében csupán Hillary Clinton külügyminiszter fogadta az Egyesült Államokba látogató ukrán elnököt.¹³

A 2016 novemberében elnökké választott Donald Trump külpolitikájára vonatkozó 2016. végi és 2017. eleji előrejelzések és találgatások ugyanakkor mind az amerikai, mind pedig a nemzetközi médiában fontos témává tették Ukrajnát, mint az egyik olyan kérdést, melyben közeledhet Washington és Moszkva álláspontja. Erre utaltak Donald Trump elnökjelöltként, sőt már megválasztott elnökként Oroszországra és az Oroszország elleni szankciókra vonatkozó egyes nyilatkozatai,¹⁴ de erre utalt a *New York Times* által 2017. február 19-én közzétett Ukrajnára vonatkozó béketerv is.¹⁵ Ugyanakkor az új amerikai ENSZ-nagykövet, Nikki Haley már első biztonsági tanácsbeli felszólalásában igen keményen kritizálta Oroszországot a kelet-ukrajnai szeparatisták támogatása miatt, s azt is határozottan kijelentette, hogy az Egyesült Államok Ukrajna részének tekinti a Krímet.¹⁶

9 The Ukraine Crisis Timeline [online]. Forrás: <http://ukraine.csis.org/> [2017. 02. 25].

10 PóTI László: Minszk-2 után két évvel: Hol tart a békefolyamat? 6. o. [online], E-2017/5. Forrás: <http://kki.gov.hu> [2017. 02. 24.].

11 Treasury Sanctions Individuals and Entities In Connection with Russia's Occupation of Crimea and the Conflict in Ukraine [online], 2017. 12. 20. Forrás: www.treasury.gov [2017. 02. 24.].

12 2014-ban Ukrajna 85,9 millió, 2015-ben pedig 119 millió dollárnyi amerikai segílyt kapott. U.S. Foreign Assistance to Ukraine [online]. Forrás: <http://us-foreign-aid.insidegov.com> [2017. 02. 25.].

13 The Ukraine Crisis Timeline [online]. Forrás: <http://ukraine.csis.org/> [2017. 02. 25.].

14 Andrew BUNCOMBE: Henry Kissinger has „advised Donald Trump to accept” Crimea as part of Russia [online], 2016. 12. 27. Forrás: www.independent.co.uk [2017. 02. 24.].

15 Megan TWOHEY, Scott SHANE: A Back-Channel Plan for Ukraine and Russia, Courtesy of Trump Associates [online], 2017. 02. 19. Forrás: <https://www.nytimes.com> [2017. 02. 24.]. Az oroszbarát ukrán oligarchák által kezdeményezett, de Moszkvával sem egyeztetett terv szerint a béke fejében „kivonnák az orosz csapatokat Kelet-Ukrajnából”, az ukrán lakosságot pedig megszavaztatnák, hogy 50-100 évre bérbe adják-e a Krím félszigetet Oroszországnak. Még a Kreml is abszurdnak tartja a Trumpnak benyújtott ukrán béketervet [online], 2017. 02. 21. Forrás: <http://inforadio.hu> [2017. 02. 24.].

16 Nicole GAOUPETTE, Richard ROTH: UN Ambassador Haley hits Russia hard on Ukraine [online], 2017. 02. 03. Forrás: <http://edition.cnn.com> [2017. 02. 24.].

Lényegében hasonlóan fogalmazott Mike Pence alelnök első európai látogatásán Brüsszelben és Münchenben.¹⁷ Daniel Fried pedig, az amerikai külügyminisztérium szankciókért felelős megbízottja egy háttérbeszélgetésben azt is egyértelművé tette, hogy az Egyesült Államok fenn kívánja tartani az Oroszországgal szembeni szankciókat.¹⁸

A másik oldalon (miként azt az 1. számú térkép is mutatja) 2014 augusztusa óta Oroszország és a kelet-ukrajnai szeparatisták sem tettek egyetlen olyan lényeges lépést sem – eltekintve Debalcevo 2015 január–februárjában történő visszafoglalásától –, melyek a nemzetközi közvélemény szemében túlmutattak volna a kelet-ukrajnai szakadár területek befagyott konfliktusként való kezelésén, vagyis lényegesen megváltoztatták volna a kialakult katonai helyzetet. A harcok ugyan időről időre többször is kiújultak a felek között (legutóbb például 2017. január végén),¹⁹ de stratégiai értelemben nem következett be változás az oroszok által támogatott kelet-ukrán szakadárak és az ukrán kormány fegyveres erői között. Moszkva ugyanis az első minszki egyezmény 2015. szeptemberi megkötése óta döntően gazdasági és politikai nyomásgyakorlással, információs hadviseléssel, diplomáciai és titkosszolgálati eszközökkel igyekszik befolyásolni az ukrajnai eseményeket, s kelet-ukrajnai és Ukrajnán kívüli katonai lépései is elsősorban ezt a nyomásgyakorlási és befolyásolási szándékot egészítik ki. S bár hivatalosan Kijev többször is annak a véleményének adott hangot, hogy Oroszország egy Ukrajna elleni általános háborúra készül (legutóbb 2017. február 22-én Petro Porosenko elnök tartott ilyen beszédet),²⁰ e kijelentések elsősorban az ukrán nemzeti egység hatalomtechnikai megerősítését szolgálják. Sőt, általánosságban az is kijelenthető, hogy a szakadár területek egyébként valós problémáját az ukrán kormány belpolitikai nehézségeinek elfedésére is rendszeresen felhasználja.

1. térkép: A kelet-ukrajnai front helyzete 2014. szeptember 30-án, 2015. február 24-én és 2017. február 25-én

17 Kevin LIPTAK: *Pence: US will hold Russia accountable* [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://edition.cnn.com> [2017. 02. 24.].

18 BIHARI ÁDÁM: *Amerikai kormány: Magyarországnak fájdalmas, de akkor is maradnak a szankciók* [online], 2017. 02. 23. Forrás: <http://hvg.hu> [2017. 02. 24.].

19 Erre vonatkozóan lásd: RÁCZ ANDRÁS: *A 2017. január végi kelet-ukrajnai eskaláció hadművelleti és stratégiai háttere. SVKK Elemzések, 2017/5.*

20 *Orosz támadástól tart az ukrán elnök* [online], 2017. 02. 22. Forrás: <http://mandiner.hu> [2017. 02. 24.].

Forrás: <http://www.mil.gov.ua>

A hazai és nemzetközi (főleg ukránbarát) médiában időről időre felvetődik: vajon Oroszország – ahogy azt Grúzia esetében Dél-Osztétiával és Abháziával, vagy Ukrajna esetében a Krímmel tette – nem törekszik-e a kelet-ukrajnai területek elszakítására? Legutóbb akkor jelentek meg ilyen médiatalálgatások, amikor 2017. február 18-án Vlagyimir Putyin bejelentette, hogy Oroszország elismeri a donyecki és luhanszki „népköztársaságok” által kiadott személyi dokumentumokat.²¹ Több okkal is cáfolható, hogy az orosz veze-

21 Oroszország elismeri a szakadár kelet-ukrán államokat [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://hvg.hu> [2017. 02. 25.]; Putyin tett egy lépést a szakadárak elismerése felé [online], 2017. 02. 19. Forrás: <http://index.hu> [2017. 02. 25.]; "The scenario of South Ossetia": the danger of recognition by the Kremlin of passports DND and LNR [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://5shotnews.com> [2017. 02. 25.]; The Scenario of Abkhazia. Media on the recognition of passports LDNR [online], 2017. 02. 19. Forrás: <http://ukropnews24.com> [2017. 02. 25.]; Russia recognizes the governments of Donbass and Lougansk [online], 2017. 02. 21. Forrás: <https://www.voltairenet.org> [2017. 02. 25.].

tésnek ilyen szándékai lennének.²² Az Ukrajnával kialakult konfliktus korai szakaszában Moszkva nem akart mást, „mint megtartani Ukrajnát és becsalogatni az általa irányított (Eurázsiai) Vámunióba, majd az Eurázsiai Gazdasági Szövetségbe”.²³ Ez a cél 2014 nyara óta (amikor Moszkva számára is kiderült, hogy nincs lehetősége egy, a kijevi Majdanhoz hasonló „orosz tavasz” megszervezésére és kirobbantására az orosz nyelvű ukrán területeken)²⁴ csupán annyiban módosult, hogy az orosz vezetés Ukrajna Nyugat felé való továbblépésének megakadályozására koncentrál, s erre elégségesnek tartja a kelet-ukrajnai szakadár területek feletti szoros moszkvai kontrollt,²⁵ illetve a korábban említett nyomásgyakorlási eszközöket. Ráadásul paradox módon azt kell mondanunk (bármilyen durván is hangzik), hogy amennyiben a szeparatista „népköztársaságok” egyszerű elcsatolásával megoldható lenne a kelet-ukrajnai probléma, alighanem rég megoldódott volna. A szeparatisták által birtokolt 17 ezer km² ugyanis Ukrajna területének mindössze 2,8%-a, vagyis a 27 ezer km²-nyi Krímmel együtt Oroszország Ukrajna területének 7,4%-ára tenne szert az esetleges elcsatolással. A lakosságvesztés (a Krímben 2,3 millió, a szakadár területeken 4,5 millió ember) ennél magasabb arányú, körülbelül 15%-os lenne. A legnagyobb veszteség Ukrajnát gazdasági tekintetben érné, hiszen a szeparatisták által elfoglalt Donyec-medence 70 ezer vállalata a háború előtt Ukrajna GDP-jének 16%-át, exportjának 25%-át, valutabevételének 30% termelte meg.²⁶ Ezek kétségtelenül igen fájdalmas áldozatot jelentenének Kijev számára (bár hozzátehetjük: a veszteségek túlnyomó többségét már az elmúlt három év során elszenvedte az ország), ugyanakkor stratégiai értelemben – legalábbis elméletileg – fundamentálisan és kedvezően változtatná meg a megcsonkított Ukrajna mozgásszabadságát. Oroszország azonban – mint említettük – nem a kelet-ukrajnai szakadár területek, hanem egész Ukrajna Nyugat felé való mozgását kívánja ellehetetleníteni, de legalábbis jelentősen lelassítani. Részben geopolitikai-biztonsági okok miatt, részben pedig azért, mert – mint arra Sz. Bíró Zoltán rámutat – „Moszkva legfontosabb politikai projektje, az Eurázsiai Gazdasági Szövetség létrehozása Ukrajna nélkül komolytalan vállalkozás”.²⁷ Nem véletlen tehát, hogy amikor 2014 májusában a szakadár „népköztársaságok” kikiáltották függetlenségüket, majd pedig senki által el nem ismert „népszavazást” szerveztek „állami önállóságukról”, annak eredményét hivatalosan még Moszkva sem ismerte el.

Ami a februári elnöki rendeletet²⁸ illeti, azt az orosz vezetés részben olyan praktikus (hivatalosan: humanitárius) okokkal indokolta, mint a szeparatista területekről Oroszországban dolgozók és tanulók nagy száma, továbbá arra hivatkozott, hogy a polgárháború miatt az időközben lejáró vagy új személyes dokumentumokat a szeparatista hatóságok

22 Ezt egyébként az ukrán szakértők sem tartják valószínűnek. Lásd: Adam LELONEK: *Rosyjska agresja wobec Ukrainy w 2017 roku [PROGNOZA]* [online], 2017. 02. 02. Forrás: www.defence24.pl [2017. 02. 23.].

23 Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország külpolitikája (2012–2016): a nagyhatalmiság kísértése*. Kézirat, SVKK, 2016. 7. o.

24 TÁLAS Péter: *Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról*, 112. o.

25 RÁ CZ: *A 2017. január végi kelet-ukrajnai... i. m.*, 1. o.

26 Tadeusz IWANSKI: *Razem, ale osobno? Polityka Kijowa wobec Donbasu*, Komentarze OSW 160, 5. o. [online], 2015. 06. 02. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].

27 Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország külpolitikája (2012–2016): a nagyhatalmiság kísértése i. m.*, 7. o.

28 *Указ о признании документов, выданных гражданам Украины и лицам без гражданства, проживающим на территориях отдельных районов Донецкой и Луганской областей Украины* [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://kremlin.ru> [2017. 02. 25.].

állították ki, s nem az ukrán állam. Figyelembe véve a dokumentumelismerés bejelentésének formáját és időzítését, Moszkvának a lépéssel kapcsolatos szándékaiban minden bizonnyal komoly szerepet játszottak a politikai és propagandamegfontolások is. (A lépést nem feltétlenül kellett volna elnöki rendeletben szabályozni; a rendeletet a kelet-ukrajnai fegyveres harcok januári végi eszkalációját követően, a müncheni nemzetközi biztonságpolitikai konferencia, sőt egész pontosan az Ukrajnával foglalkozó úgynevezett normadai négyek külügyminiszteri találkozásának idején adták ki.) A dokumentumelismerés gyakorlati határait jelzi, hogy az oroszországi bankok továbbra sem fogadják el a szakadár „köztársaságok” által kiállított személyi okmányokat.²⁹ Az elemzők egy része szerint a februári rendelettel az orosz vezetés elsősorban tisztelni kívánta nyugati partnereit és Ukrajnát. Erre utal az a tény is, hogy Moszkvában igen körültekintően fogalmazták meg a rendeletet (hangsúlyozták, hogy a politikai rendezésig tartó átmeneti időszakra vonatkozik, hogy a donyecki és luhanszki „népköztársaságok” Ukrajnához tartoznak, s Dél-Oszétiától és Abháziától eltérően a kelet-ukrajnai szeparatista területek lakói nem orosz dokumentumokat kaptak), vagyis a részleteket illetően a Putyin-adminisztráció a lépést igyekezett illeszteni a Minszk-2-folyamathoz.³⁰

Az ukrainai válság európai-regionális szintjéről

Miként arra már egy korábbi tanulmányban is rámutattunk, regionális szinten az ukrán válság egy, az Európai Unió által támogatott, Ukrajna és az Oroszországi Föderáció között zajló stratégiai küzdelem Ukrajna kül- és biztonságpolitikai orientációjáért.³¹ Ennek a küzdelemnek a legáltalánosabb stratégiai kérdése az, hogy vajon perspektivikusan Oroszország vagy az Európai Unió kínál-e nagyobb esélyt Ukrajna modernizációjához. Legalább ilyen fontos stratégiai kérdés azonban az is, különösen Moszkva szempontjából, hogy a Nyugat felé természetes határokkal nem rendelkező, a NATO és az EU bővülését fenyegetésnek megélt Oroszországnak sikerül-e egyfajta baráti vagy semleges pufferzónaként megtartania Ukrajnát.³² (Lásd a 2. számú térképet.)

A 2014. februári ukrainai hatalomátvétel, különösen pedig a Krím annexiója, illetve a kelet-ukrajnai szeparatista „népköztársaságok” moszkvai támogatással való létrehozása az említett orosz törekvések szempontjából egyértelműen negatív eredménnyel jártak. Nemcsak azért, mert az orosz fegyveres beavatkozás hatására Ukrajna szakított korábbi szövetségeken kívüli státusával (2014. december 22.),³³ s a NATO-tagságot tűzte célul (immár az ukrán társadalom többségének támogatásával),³⁴ az Európai Parlament és az ukrán

29 Екатерина Мархулия, Екатерина Литова: *Российские банки не начали обслуживать клиентов по паспортам ЛНР и ДНР* [online], 2017. 03. 07. Forrás: www.rbc.ru [2017. 03. 07.].

30 Wojciech GÓRECKI: *Rosja uznaje dokumenty donbaskich separatystów, Analizy OSW* [online], 2017. 02. 22. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 25.].

31 TÁLAS Péter: *Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról. Nemzet és Biztonság*, 2014/5, 115. o.

32 Dmitri TRENIN: *The Ukrainian Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry*. Carnegie Moscow Center, 2014. 38. o. [online]. Forrás: <http://carnegieendowment.org> [2017. 02. 25.].

33 Nick ШЧЕКТО, Alan COLLISON: *Ukraine Ends „Nonaligned” Status, Earning Quick Rebuke From Russia* [online], 2014. 12. 23. Forrás: <https://www.wsj.com> [2017. 02. 25.].

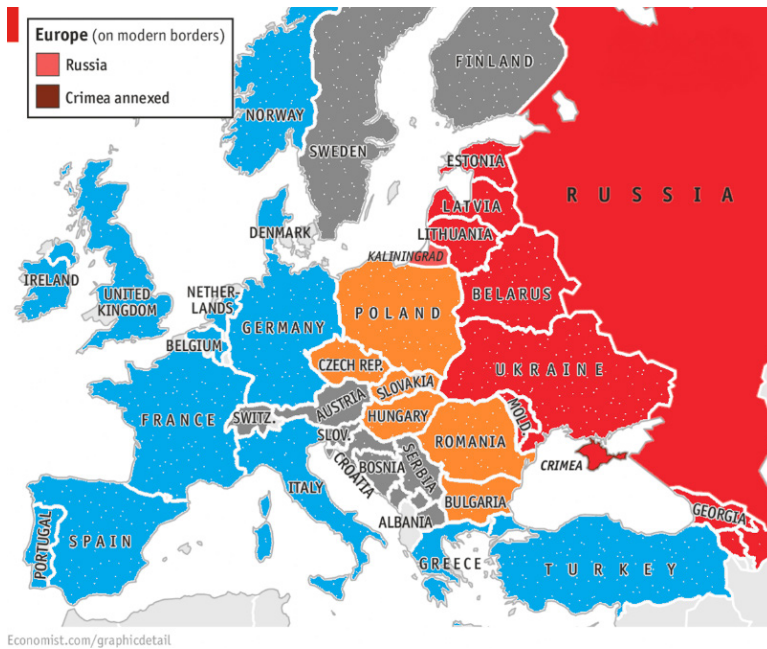
34 *New Year, new hope as Ukraine paves way for NATO membership* [online], 2014. 12. 30. Forrás: www.euronews.com [2017. 02. 25.].

parlament pedig ratifikálta Ukrajna EU-társulási szerződését (2014. szeptember 16.).³⁵ Hanem legfőképpen azért, mert oly mértékben felerősítette az ukrán nacionalizmust még Ukrajna orosz nyelvű területein is, ami hosszú távon is ellehetetlenítette Moszkva Novorosszija-projektjének megvalósítását.³⁶

A másik oldalon tény az is, hogy az elmúlt három év folyamán Ukrajnának a Nyugat felé való elmozdulása korántsem a 2014 februárjában mindkét fél által remélt és ígért ütemben és tartalommal zajlott/zajlik, s ez érzékelhető a Nyugat és Kijev kapcsolatában is.

Bár Ukrajna kérdése a NATO newporti (2014)³⁷ és a varsói csúcstalálkozóján (2016)³⁸ is fontos témaként szerepelt, s mindkét csúcstámogatást biztosított Ukrajnának (elsősorban a biztonsági szektor reformja, a haderő-átalakítás, a kiképzés terén, sőt a newporti csúcstámogatás lehetővé tette, hogy a tagországok egyénileg katonai felszereléssel is támogassák Kijevet),³⁹ ennek mértékénél és jellegénél a szövetség és tagállamai mindvégig ügyeltek arra, hogy ne provokálják Oroszországot.

2. térkép: Biztonságpolitikai pufferzónák (narancssárga) Oroszország nyugati határainál 1945–1991 között, napjainkban, illetve Moszkva ezirányú feltételezett törekvései

35 Az Európai Parlament ratifikálta az EU és Ukrajna közti társulási szerződést [online], 2014. 09. 16. Forrás: www.europa.eu [2017. 02. 26.].

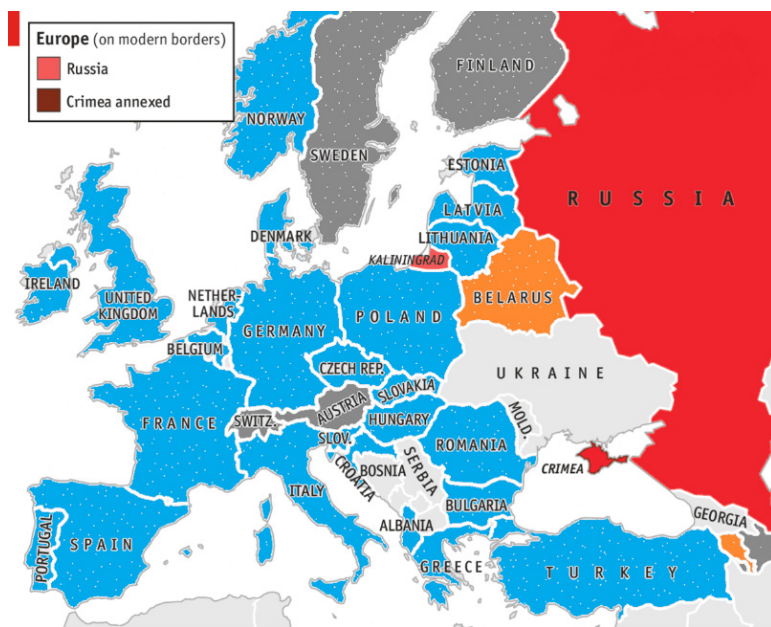
36 A úgynevezett Novorosszija-projekt Moszkva befolyásának oly mértékű megerősítését jelentette volna a 7-8 orosz nyelvű ukrajnai megyében, ami Kijevet Ukrajna föderalizálására kényszerítheti, így biztosítva Moszkva befolyását a kijevi politikára. Az elképzelés „megalapozottságát” jól jelzi, hogy 2014-ben a Donyeck és Luhanszk megyéken kívül már Harkov megyére sem sikerült kiterjeszteni az oroszok által támogatott kelet-ukrajnai szeparatisták fennhatóságát.

37 CSIKI Tamás, TÁLAS Péter, VARGA Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése, *Nemzet és Biztonság*, 2014/4, 112–128. o.

38 TÁLAS Péter: A varsói NATO-csúcstámogatás legfontosabb döntéseiről, *Nemzet és Biztonság*, 2016/2, 97–101. o.

39 A szövetség elsősorban a vezetési és irányítási, a kommunikáció, továbbá kibevédelmi területeken nyújt segítséget, de a sebesült katonák rehabilitációjában és az úgynevezett hibrid hadviselés elleni felkészülésben is támogatja Ukrajnát.

Economist.com/graphicdetail

Economist.com/graphicdetail

Forrás: Economist, szerkesztette a szerző

Nem volt egyszerű a majdani tiltakozásokat kiváltó EU–ukrán társulási szerződés sorsa sem, amelynek politikai részét 2014. március 21-én írták alá.⁴⁰ Bár a megállapodás parafált szövegének eredetileg részét képezte az Európai Unió és Ukrajna közötti mély és átfogó szabadkereskedelmi egyezmény is, ennek aláírására csak június 23-án került sor,⁴¹ így a társulási szerződés egészét csak 2015. szeptember 16-án ratifikálta az európai és az ukrán parlament. Mivel azonban tagállami ratifikáció során 2016 áprilisában a holland választók népszavazáson utasították el az egyezmény ratifikálását,⁴² a társulási szerződés egészét 2016. december 15-án csak külön határozatban rögzített biztosítékok mellett fogadta el az Európai Unió. A biztosítékokat tartalmazó öt pont értelmében (1) a szerződéssel Ukrajna nem válik EU-tagjelölt országgá, s ilyen döntésre a szerződés a jövőben sem szolgálhat alapul. (2) Az egyezménnyel az unió nem biztosít kollektív biztonsági garanciákat Kijevnek, s a megállapodás nem kötelezi az EU-t katonai támogatás nyújtására sem Ukrajnának. (3) A megállapodás nem vezet az ukrán állampolgárok szabad uniós tartózkodásához vagy munkavállalásához, (4) s arra nézve sem tartalmaz kötelezettségvállalást, hogy az EU pénzügyi támogatást nyújtson Kijevnek. (5) Végül külön pont hívja fel a figyelmet arra, hogy a megállapodás fontos eleme a korrupció elleni fellépés és együttműködés.⁴³

Az eredeti kijevi elképzelésekhez képest jelentősen elhúzódott az ukrán állampolgároknak szabad uniós beutazást biztosító vízummentességi megállapodásról folyó vita is a felek között. Bár az erre vonatkozó első javaslatot 2014 júliusában terjesztette elő az Európai Parlament (EP) külügyi bizottsága, majd 2016 áprilisában a Bizottság is megismételte azt,⁴⁴ az EP és a miniszterek tanácsának tárgyalói csak 2017. február 28-án egyeztek meg a vízummentesség feltételeiről, ezt azonban még az Európai Parlament állampolgári és igazságügyi szakbizottságának és az EP egészének is jóvá kell hagynia, mielőtt hivatalosan érvényesíti az Európai Unió minisztereinek tanácsa.⁴⁵

Az elmúlt három év során az Európai Unió és Ukrajna kapcsolatát leginkább a kijózanító valósággal való kölcsönös szembesülés, s ennek következtében egyfajta kölcsönös kiábrándulás jellemezte, még ha ez nem is érezhető ki az EU–Ukrajna csúcstalálkozókról (2015. április 27., 2016. november 24.) vagy az EU–Ukrán Társulási Tanács (2014. december 15., 2015. december 7., 2016. december 19.) hivatalos dokumentumaiból.⁴⁶ Az új kijevi vezetésnek tudomásul kellett vennie, hogy a Nyugathoz való közeledés a 2014-ben remélnél drasztikusan hosszabb folyamat lesz, s korántsem biztos, hogy az ország NATO- és EU-tagságához vezet. Tudomásul kellett vennie azt is, hogy az Európai Unió nem képes és nem is hajlandó az új ukrán vezetés által elvárt mértékben támogatni Ukrajnát, hogy az uniós támogatások szigorú, Kijev részéről sokszor teljesíthetetlen feltételekhez kötöttek,

40 Aláírták az EU–ukrán társulási megállapodás politikai részét [online], 2014. 03. 21. Forrás: <http://hvg.hu> [2017. 02. 25.].

41 Aláírták az EU–ukrán szabadkereskedelmi megállapodást is [online], 2014. 06. 27. Forrás: www.portfolio.hu [2017. 02. 25.].

42 Európa kapta a pofont a holland népszavazáson [online], 2016. 04. 07. Forrás: www.bruxinfo.hu [2017. 02. 25.].

43 Hága megkapta az ukrán biztosítékokat [online], 2016. 12. 15. Forrás: www.bruxinfo.hu [2017. 02. 25.]; *Feltételekkel, de megvan az EU–Ukrajna társulási szerződés* [online], 2016. 12. 16. Forrás: <http://karpathir.com> [2017. 02. 25.].

44 Kopogtató: Ukrajna és a vízummentesség: áldás vagy átok? [online], 2017. 02. 13. Forrás: www.karpatinfo.net [2017. 02. 27.].

45 Megegyeztek Ukrajna vízummentességéről [online], 2017. 02. 28. Forrás: <http://index.hu> [2017. 02. 28.].

46 Lásd ezeket: *Kapcsolatok Ukrajnával* [online], Forrás: www.consilium.europa.eu [2017. 02. 27.].

s hogy az EU Ukrajna-politikáját jelentős mértékben befolyásolja az unió Oroszországhoz fűződő viszonya is. A másik oldalon viszont Brüsszelnek kellett szembesülnie azzal, hogy a tartós háború a kelet-ukrainai területeken, az ukrán gazdaság Moszkva által történő kivéreztetési kísérlete, a gyors átalakulás hiánya és az Ukrajnán belüli elégedetlenség növekedése olyan tartós és állandósuló tényezők, amelyekkel nem csupán Ukrajna-politikája tervezésekor kell számolnia, de bármikor kudarcra ítélik a legjobban tervezett és a legelkötelezettebb politikát is.⁴⁷ Amikor tehát Jean-Claude Juncker bizottsági elnök 2016. március 3-án egy hágai előadásában kijelentette, hogy „Ukrajna minden bizonnyal nem válik sem az Európai Unió, sem a NATO tagjává a következő 20-25 évben”, csupán a Kijev és Brüsszel által is ismert valóságot fogalmazta meg, illetve tette nyilvánossá.⁴⁸

Az ukrainai válság belső dimenzióiról – a sikerekről...

Az ukrainai válság belső dimenziói kapcsán továbbra is érvényesnek tartjuk azt a 2014 novemberi megállapításunkat, hogy „az ukrán válságról folyó nemzetközi vitákban meglehetősen kevés szó esik az Ukrajnán belüli konfliktusokról, összeütközésekről és válságjelenségekről”.⁴⁹ Két megjegyzést azonban érdemes ehhez hozzátenni: egyrészt, hogy a 2014-es helyzeten csak rontott az ukrainai válság iránti nemzetközi érdeklődés csökkenése; másrészt, hogy a belső ukrán változások tényleges eredményeiről nem könnyű reális képet alkotni. Nemcsak azért, mert az ukrán kormányzat és az őt támogatók érthető módon elsősorban a sikerekre,⁵⁰ míg ellenfelek a kudarcokra teszik a hangsúlyt,⁵¹ de azért sem, mert nagyon sokszor igen nehéz felmérni egy-egy intézkedés valódi hatását és tartalmát.

Annyi azonban már most biztosnak tűnik, hogy a Majdan-mozgalom 2013–2014-es megmozdulása, melyet gyakran a „méltóság forradalmaként” is emleget a sajtó, sokkal mélyebb társadalmi változásokat idézett elő Ukrajnában és az ukrán társadalomban, mint a 2004-es „narancsos forradalom”. Három évvel a „méltóság forradalmát” követően ugyanakkor az is világosan látszik, hogy az ukrán állam és az ukrán politikai rendszer gyors modernizációjára vonatkozó remények és ígérek nem teljesültek. A politikai elitnek és a társadalomnak azon csoportjai, akik gyors és mély változásokat sürgettek, nem bizonyultak elég erősnek ahhoz, hogy legyőzzék az intézményi bürokrácia, az oligarchák és a korrupció révén összefonódó politikai csoportok strukturális változásokkal szembeni

47 Hosszú évek munkája lesz Ukrajna talpra állítása [online], 2015. 03. 16. Forrás: www.bruxinfo.hu [2017. 02. 25.].

48 „Ukraine will definitely not be able to become a member of the EU in the next 20 to 25 years, and not of NATO either”. Juncker Says Ukraine Not Likely To Join EU, NATO For 20-25 Years [online], 2016. 03. 04. Forrás: www.rferl.org [2017. 02. 27.].

49 TÁLAS Péter: Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról, 116. o.

50 Lásd például Reamination Package of reforms. Newsletter for September 2016 – January 2017. [online]. Forrás: http://rpr.org.ua [2017. 03. 02.].

51 Ezt a szemléletet elsősorban a Moszkva által finanszírozott nemzetközi média képviseli (például az angol nyelvű Russia Today és Sputnik News, vagy a magyar nyelvű Hídfő.ru, Oroszhírek.hu, Orientalista.hu), melyeknek az elfogultságával és egyoldalúságával ma már széles nemzetközi irodalom foglalkozik.

ellenállását.⁵² Bár ez utóbbiak gyakran hivatkoznak a háborús helyzetre és az ukrán gazdaság összeomlására, paradox módon azoknak lehet igazuk, akik azt állítják, hogy ezeknek a kényszerítő körülményeknek a hiányában az eddig elért változások még lassabban és még nagyobb nehézségekkel következtek volna be.⁵³

Ha azt próbáljuk meg számba venni, hogy melyek a legfontosabb pozitív változások, első helyen feltétlenül az ukrán társadalom aktivitásának látványos növekedését kell megemlíteni.⁵⁴ Ez nem csupán a kelet-ukrajnai harcokban részt vevők társadalmi támogatásában nyilvánult meg⁵⁵, de többek között abban is, hogy a helyi vállalkozók támogatásának eredményeként az elmúlt három év során jelentősen emelkedett az ukrán NGO-k száma és aktivitása.⁵⁶ A hazai finanszírozású nem kormányzati szervek olyan nagyszabású kormányzati reformprogramok kidolgozását is képesek voltak önállóan – vagyis külföldi támogatás nélkül – finanszírozni, mint például az adóreform.⁵⁷ Az aktivitást jól jelzi az is, hogy számos olyan kérdésről is széles társadalmi vita indult Ukrajnában, amiről korábban hallgatott a sajtó és tömegtájékoztatás (ilyen például a politikusok és az állami bürokrácia korrupciója, az ukrán történelmi közelmúlt, az Oroszországhoz fűződő viszony).

Az Ukrajnával foglalkozó elemzők többsége sikernek könyveli el önmagában azt a tényt is, hogy egyáltalán elindult az ukrán állam, az ukrán politikai rendszer és az ukrán gazdaság reformja.⁵⁸ Nem állítják, hogy ez a folyamat a társadalmi elvárásokhoz képest gyors ütemű és megfelelő mélységű lenne, hogy ne járna igen komoly politikai konfliktusokkal, s azt sem, hogy a legtöbb területen elérte volna a kritikus visszafordíthatatlansági pontot.⁵⁹ Azonban nem tekintetünk el attól, hogy Ukrajna egy olyan ország, ahol a függetlenség 1991-es kikiáltását követő 22 évben az ukrán elit nem tudott elfogadható jövőképet és perspektívát kínálni a társadalomnak, nem tudta stabilizálni, konszolidálni és megfelelő fejlődési pályára állítani az ukrán államot sem politikai, sem gazdasági tekintetben. Olyan országról beszélünk, ahol lényegében állandósult a válság, ami a társadalom széles tömegeit tartotta a gazdasági vegetáció (szegénység) és a politikai vegetáció (a választások ellenére fennmaradó változatlanosság) állapotában. Innen tekintve – állítják a szakértők – korántsem kis siker, hogy elindult egy korrupcióellenes reform: 2015 áprilisában megalakult Ukrajna Nemzeti Korrupcióellenes Irodája (NABU), 2016-ban Ukrajna – 2013-hoz képest 13-at előre lépve – a 131. helyet foglalta el a Transparency Interna-

52 Wojciech KONOŃCZUK, Tadeusz IWAŃSKI, Tadeusz A. OLSZAŃSKI, Piotr ŻOCHOWSKI: *The bumpy road. Difficult reform process in Ukraine*, OSW Commentary 192. 1–11. o. [online] 2015. 12. 03. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.]; Tadeusz A. OLSZAŃSKI: *Aftermath of the Maidan. Ukrainian society two years after the revolution*, OSW Commentary 199. 1. o. [online], 2016. 03. 04. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].

53 Uo.

54 Olena MAKARENKO: *Three years after Euromaidan, what changed in Ukraine?* [online], 2016. 11. 21. Forrás: <http://euromaidanpress.com> [2017. 03. 02.]; Oleksandra MATVYCHUK: *Civil Society in Ukraine*, In: *US Policy on Ukraine. Challenges and Opportunities*, 42–45. o. [online], 2017. január. Forrás: <https://razomforukraine.org> [2017. 02. 24.].

55 A fegyvereken és munición kívül szinte mindent gyűjtött és szállított a lakosság a harcolók számára. Tadeusz A. OLSZAŃSKI: *Aftermath of the Maidan. Ukrainian society two years after the revolution*, 2–7. o.

56 BTI 2016 – *Ukraine Country Report*, 8–17. o. [online]. Forrás: <https://www.bti-project.org> [2017. 02. 24.].

57 MAKARENKO: *Three years after Euromaidan, what changed in Ukraine?* *i. m.*,

58 Ryhor NIZHNIKAU, Arkady MOSHES: *Three years after Euromaidan. Is Ukraine still on the reform track?* The Finnish Institute of International Affairs, Briefing Papers 208. [online], 2016. december Forrás: www.fiaa.fi [2017. 02. 23.].

59 MAKARENKO: *Three years after Euromaidan, what changed in Ukraine?* *i. m.*,

tional nemzetközi korrupciósindex-listáján).⁶⁰ Mivel az ukrán társadalomban lesújtóan rossz a bírák megítélése (általános vélemény, hogy ítéleteik kenőpénzzel megvehető), fontos eredménynek tekintik azt is, hogy 2016. szeptember 30-án végre kezdetét vette a bírósági reform. Az államfő helyett a parlament hozhat létre és szüntethet meg bírósági intézményeket, a korábbi négyszintű bírói rendszert háromszintűvé alakítják át, a bírósági korrupció visszaszorítása érdekében korlátozták a bírák mentelmi jogát, emelték fizetésüket, de elektronikus vagyonevadásra kötelezték őket és családtagjaikat, az eddig ítélkező bírakat szakmai felülvizsgálatnak vetik alá, s létrehozta egy Korrupcióellenes Bíróságot.⁶¹ Megtörténtek az első lépések a politika átláthatóságának megteremtése felé is: 2016 őszétől az ukrán politikusoknak nyílt online vagyonyilatkozatot kellett tenniük, s vagyonuk nagysága, gazdagságuk sokkolta az ukrán közvéleményt.⁶² Hasonló nyilatkozatot kell tenni a tömegtájékoztatás területén is, vagyis a televízióknak, rádióknak, sajtótermékeknek közölniük kellett pontos tulajdonosi hátterüket. Ennek során megerősítést nyert, hogy a legnagyobb véleményformáló befolyással rendelkező ukrán televíziók az ukrán oligarchák – Dmitro Firtas, Szerhij Lavocskin, Ihor Kolomojszkij, Viktor Pincuk, Rinat Ahmetov – kezében vannak.⁶³ Közismert az is, hogy az 5-ös csatorna (Канал 5) Petro Porosenko elnök tulajdona. Ugyanakkor az elemzők felhívják figyelmet arra is, ahogy a 2014-es fordulat óta jelentősen megnövekedett az online közösségi fórumok és tájékoztatási eszközök használata és befolyása (2015-ben már 20 millió ukrán tartott kapcsolatot az internet segítségével, 2016-ban pedig az ukránok 29,9%-a kizárólag az ukrán internetes oldalakról tájékozódott),⁶⁴ s ezeken a csatornákon nem szereztek monopóliumot az ukrán oligarchák.

Az elemzők ugyancsak fontos eredményként tartják számon Ukrajna és az ukrán társadalom Oroszországhoz fűződő viszonyának változását. Ez két területen mutatkozott meg leginkább: a nyugati orientációjú ukrán nemzettudat megerősödésében, illetve az országnak az orosz gáztól való függetlenedési törekvéseiben.

Bár a nyugati orientációjú ukrán nemzettudat az Európai Unióval megkötött tervezett társulási szerződés Janukovics-rendszer általi elutasításával szemben kialakuló Majdan-mozgalom nyomán született újjá, de az elmúlt három év során bekövetkező megerősödésében és elterjedésében – az új hatalom 1917–1991 közötti ukrán történelmet érintő

60 Ryhor NIZHNIKAU, Arkady MOSHES: *Three years after Euromaidan. Is Ukraine still on the reform track?* 3–4. o.; Ilna SOLOGOUB: *Anti-Corruption Reforms*. In: *US Policy on Ukraine. Challenges and Opportunities*, 46–57. o.

61 Tadeusz A. OLSZAŃSKI: *The beginning of reforms to the Ukrainian judicial system*, Analyses OSW [online], 2016. 06. 08. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.]; Ryhor NIZHNIKAU, Arkady MOSHES: *Three years after Euromaidan. Is Ukraine still on the reform track?* 5. o.; Volodymyr KASHPOROV: *Judiciary System and Reform*. In: *US Policy on Ukraine. Challenges and Opportunities*, 75–84. o.; Aneta MAJCHROWICZ-BĄCZYK: *Judiciary reform in Ukraine* [online] 2016. 11. 14. Forrás: www.roedl.com [2017. 02. 27.]; *Judiciary reform in Ukraine. What to expect from it* [online] 2016. 10. 11. Forrás: <http://euromaidanpress.com> [2017. 02. 27.].

62 Alessandra PRENTICE: *Ukrainians shocked as politicians declare vast wealth* [online], 2016. 10. 31. Forrás: www.reuters.com [2017. 02. 24.].

63 MAKARENKO: *Three years after Euromaidan, what changed in Ukraine? i. m.*; A média és az újságírás ukrain helyzetéről lásd: *Facing Reality after the Euromaidan. The situation of Journalists and Media in Ukraine*, 52 o. [online], 2016. Forrás: <https://rsf.org> [2017. 02. 24.].

64 Uo. 26 és 29. o.

dekomunizációs emlékezetpolitikája mellett⁶⁵ – a 2014-es fordulatra a Krím annektálásával, a kelet-ukrainai szeparatizmus támogatásával és az Ukrajna elleni hibrid háborúval reagáló putyini politikának is fontos szerepe volt.⁶⁶ A nemzettudat változását nemcsak Moszkva Novorosszija-politikájának 2014-es kudarca jelzi, de főként az, hogy a szeparatizmus az elmúlt három év nehézségei ellenére sem terjedt tovább Ukrajna orosz nyelvű területein. Fontos jelezni azt is, hogy az ukrán nacionalizmus szélsőséges formáját képviselő politikai szervezetek (a Jobb Szektor és a Szabadság párt) befolyása, amire még ma is gyakran hivatkozik az orosz és az oroszbarát nemzetközi média, az elmúlt három év során mindvégig marginális maradt. A 2014-es elnökválasztáson induló két szélsőjobboldali jelölt összesen 2-2,5% szavazatot szerzett, a novemberi parlamenti választásokon az említett pártok nem érték el a parlamenti bejutáshoz szükséges küszöböt (egyeniben a Szabadság Párt 6, a Jobb Szektor 2 mandátumot szerzett). A 2015-ös önkormányzati választásokon az Oleh Tyahnyibok vezette Szabadság párt ugyan javított eredményén, de 9,8%-ával csupán az ötödik lett (12 körzetben és 15 városban jutott mandátumhoz, 2 városban pedig nyert).⁶⁷

Az ukrán függetlenség első 22 évében Oroszországnak meghatározó befolyása volt az ukrán politikára, elsősorban Ukrajnának az orosz gázszállításoktól való erős függése miatt. Moszkva a gáz árát és a szállítási feltételeket gyakorta használta politikai nyomásgyakorlásra, az ukrán belügyekbe való beavatkozásra,⁶⁸ amit Kijev a 2000-es évek elejétől az Ukrajnán keresztül Európában szállított gáz tranzitdíjának emelésével próbált meg ellensúlyozni.⁶⁹ 2014 előtt Ukrajna áron alul kapta a gázt, amit az ukrán állam további költségvetési támogatásban részesített, s így a végfelhasználók a piaci ár töredékéért (nem egyszer tizedéért) jutottak gázhoz. A politikai elit ezzel a „rezsicsökkentéssel” próbálta ellensúlyozni a szociális feszültségeket, s elnyerni a társadalom támogatását. A Krím elcsatolását és a kelet-ukrainai fegyveres harcok kirobbanását követően, 2014-től az új kijevi vezetés egyik legfontosabb célja az ország orosz gáztól való függőségének csökkentése lett, s ebben 2016 elejére jelentős eredményeket ért el az ukrán kormányzat. A függés csökkentéséhez öt tényező járult hozzá. Növekedett a reverz (fordított irányú) ukrainai gázszállítás Szlovákiából, Lengyelországból és Magyarországról. Az ukrán gázfogyasztás mintegy 30%-os csökkenésében szerepe volt a 10%-os ukrán gazdasági visszaesésnek, a legiparosodottabb kelet-ukrainai területek elvesztésének és annak, hogy a gáz fogyasztói árát közelíteni

65 Tadeusz A. OLSZAŃSKI: Rok ukraińskiej dekomunizacji. Zmiana narracji historycznej, Komentarze OSW 211 [online], 2016. 05. 16. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].

66 Winfried SCHNEIDER-DETERS: Euromaidan, rebirth of the Ukrainian nation, and the German debate on Ukraine's national identity [online], 2015. 11. 27. Forrás: <http://euromaidanpress.com> [2017. 03. 01.]; Steven PIFER: Putin and Ukraine's east/west divide [online], 2015. 05. 14. Forrás: <https://www.brookings.edu> [2017. 03. 01.]; UKRAINE AT 25: Taras KUZIO: How Vladimir Putin inadvertently strengthened Ukraine's evolving sense of national identity, Bussines Ukraine [online], 2016. 08. 18. Forrás: <http://bunews.com.ua> [2017. 03. 01.].

67 Tadeusz A. OLSZAŃSKI: Wybory samorządowe na Ukrainie, Analizy OSW [online], 2015. 11. 04. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].

68 MAKARENKO: Three years after Euromaidan, what changed in Ukraine? *i. m.*,

69 Ennek a vitának volt következménye a 2005–2006-os és a 2009-es gázkrízis, amely Európában is nagy visszhangot kapott. Lásd: DEÁK András György: A Nemzet és Biztonság körkérdése: Van-e energiafegyvere Oroszországnak. *Nemzet és Biztonság*, 2008/10. 37–49. o.; DEÁK András György: Orosz–ukrán gázháború újra. *MKI Tanulmányok*, 2009/3. [online], Forrás: <http://kki.gov.hu> [2017. 02. 23.]; Sz. BÍRÓ Zoltán: Miről is szól az újabb gázcsörte? *Nemzet és Biztonság*, 2010/1. 2. o.

kezdtek a piaci árhoz. Emellett a Nyugattal való pénzügyi együttműködés eredményeképp Ukrajna IMF- és EBRD-kölcsönökhöz jutott a megvásárolni kívánt gázmennyiség kifizetéséhez. S végül az Oroszországtól vásárolt gáz mennyiségét is csökkentette az ukrán kormány.⁷⁰ Mindezt ráadásul egy olyan időszakban érte el Kijev, amikor Oroszország – nem mellesleg: az Európai Unió egy részének támogatásával – már évek óta erőteljesen törekszik az egykor 86%-os ukrainai orosz gáz tranzitjának radikális csökkentésére (például az Északi Áramlat–2, az Opal és Török Áramlat gázvezetékek tervezett megépítésével).⁷¹ Tény ugyanakkor, hogy az ukrán energiadiverzifikáció nem lehetett volna sikeres a Nyugat politikai és pénzügyi támogatása nélkül, miként kétséges a fenntarthatósága a saját kitermelés csökkenésének megállítása és növelése, az ukrán gázinfrastruktúra kapcsolatainak bővítése és az energiaszektorban tapasztalható korrupció visszaszorítása nélkül.

Bár a gazdaság terén a makrogazdasági egyensúly stabilizálásával, a hrivnya lebegő árfolyamának bevezetésével, az infláció mérséklésével,⁷² a költségvetés adóbevételének növelésével, az ország külföldi adósságának részlegesen átstrukturálásával, a bankszektor helyzetének javításával⁷³ és a szürkegazdasággal szembeni fellépés megkezdésével⁷⁴ Ukrajnának sikerül elkerülnie az államcsődöt, de ez sok dolognak köszönhető. Elsősorban az IMF és az EU erős nyomásának, illetve az ukrán politikai elitnek az államcsőd társadalmi következményeitől való félelmének. Vagyis az említett gazdasági lépések korántsem sorolhatók az egyértelmű sikerek közé – állítják a szakértők.⁷⁵ Hozzáteszik ugyanakkor azt is, hogy a 2014-ben hatalomra került új ukrán vezetésnek gyakorlatilag az ukrán állam működésének területén lépnie kellett, ráadásul egyidejűleg, s ez egyedülálló és példa nélküli a posztszovjet térségben.⁷⁶

...és a kudarcokról

Az elmúlt három évben Ukrajna legnagyobb vesztesége vitathatatlanul a Krím félsziget orosz annexiója és az Oroszország által támogatott kelet-ukrainai szeparatizmus elleni háború elvesztése volt. A kelet-ukrainai harcok napjainkig legkevesebb mintegy 10 500 (8200 katonai és 2300 civil) halálos áldozatot, s további 22 ezer sebesültet követeltek,⁷⁷ Kijev kapcsolata a Krímmel lényegében teljesen megszakadt, a Donyec-medence esetében

70 Tadeusz IWAŃSKI: *Ukraina: udana dywersyfikacja dostaw gazu*, Analizy OSW [online], 2016. 02. 03. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].

71 Damir KALETOVIC: *Will The Global Puppet Masters Destroy Ukraine's Gas Transit Business* [online], 2017. 01. 19. Forrás: <http://oilprice.com> [2017. 03. 01.]; *Ukraine Faced With A Significant Cut Of Transit Russian Gas* [online], 2017. 02. 01. Forrás: <https://southfront.org> [2017. 03. 01.]; *Russian gas transported via Ukraine up 23% in 2016* [online], 2017. 01. 05. Forrás: www.kallanishenergy.com [2017. 03. 01.]; Az ukrán gáztranzit problémájáról lásd: Simon PIRANI, Katja YAFIMAVA: *Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019: pipeline scenarios, gas flow consequences, and regulatory constraints*, OIES (Oxford Institute for Energy Studies) Paper, NG 105. [online], 2016. február. Forrás: www.oxford-energy.org [2017. 03. 01.].

72 2014-ben 12,1%, 2015-ben 48,6%, 2016-ban 15% volt az infláció.

73 A 180 ukrainai bank közül több mint 50-et az elmúlt három év során felszámoltak.

74 A szakértők szerint az ukrán GDP 47-56%-a a szürkegazdaságból származik.

75 Wojciech KONOŃCZUK, Tadeusz IWAŃSKI, Tadeusz A. OLSZAŃSKI, Piotr ŻOCHOWSKI: *The bumpy road. Difficult reform process in Ukraine*, 7–8. o.

76 Uo., 9. o.

77 *Civilians face „dire” situation amid ongoing hostilities in eastern Ukraine*, UN warns, UN News Center [online], 2017. 02. 03. Forrás: www.un.org [2017. 03. 01.].

pedig minimálisra csökkent.⁷⁸ Az elemzők az ukrán állam és az ukrán társadalmi viszonyok átalakulása szempontjából mégsem a két terület sorsát tekintik a legnagyobb kihívásnak, hanem az állami bürokrácia és gazdaság egészét átható korrupciót, illetve a 2014 előtti rendszer fennmaradó elemeit, ezen belül is elsősorban azt, hogy az elmúlt három évben nem sikerült megtörni az ukrán politika és gazdaság oligarchikus rendszerét.⁷⁹

A korrupció elleni fellépés kapcsán Ukrajnában a legnagyobb problémát a politikai osztálynak és azoknak a különböző érdekcsoportoknak az ellenállása jelenti, akik e politika miatt veszélyeztetve érzik korrupció révén kialakított és fenntartott státuszukat. Mivel a korrupció Ukrajnában az államapparátus és gazdaság minden területére és szintjére általánosan jellemző, e csoportok létszáma és politikai befolyása igen nagy. Ráadásul a Nyugat és az ukrán társadalom nyomására meghozott korrupcióellenes törvényeket éppen annak a politikai osztálynak kellene megvalósítania, amely a leginkább érintett a korrupciótól, s amely napjainkban is arra törekszik – gyakran nem is sikertelenül –, hogy kívül helyezze magát az új törvények hatályán. Nem véletlen tehát, hogy az elmúlt három év során az ukrán társadalomnak a 2014-ben hatalomra került új politikai vezetéssel szembeni leggyakoribb kritikája a politikai osztályon belül korrupció tolerálása volt.⁸⁰

A független Ukrajna első két évtizedében a politika legfontosabb szereplőivé azok a nagyvállalkozó oligarchák, illetve poligarchák (politikusk oligarchák)⁸¹ váltak, akik vagyonuk és gazdasági erejük révén képesek voltak a politikai folyamatok befolyásolására. Parlamenti pártok és képviselőcsoportok állandó szponzorává váltak, saját embereiket helyezték az állami intézmények, az állami vállalatok, az igazságügyi és bírósági szervek élére és kulcspozícióiba, s nem egy közülük még saját fegyveres szervezettel is rendelkezett. Kiépített kliensrendszerük révén könnyen érvényesítették saját gazdasági érdekeiket, s tették saját magánvagyonuk részévé az ukrán társadalom által megtermelt javakat.

Három évvel a 2014. februári fordulatot követően világosan látszik, hogy az oligarcharendszer továbbra is meghatározó, strukturális tényezője maradt az ukrán politikai és gazdasági folyamatoknak. Bár „rég” oligarchacsoportok (például Ahmetov-csoport, Firtas-csoport, Kolomojszkij-csoport, Pincuk-csoport) kétségtelenül meggyengültek,⁸² de végleg csupán a Viktor Janukovics körül szerveződő oligarchák, az úgynevezett Csálád tagjai tűntek el az ukrán politikai színpadról.⁸³ A régi oligarchacsoportok hatalmá-

78 Wojciech GÓRZECKI: *The peninsula as an island. Crimea in its third year since annexation*, OSW Point of View 61, 1–42. o. [online] 2016. 11. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].

79 Az ukrán oligarcharendszerről lásd: Sławomir MATUSZAK: *The oligarchic democracy. The influence of business groups on Ukrainian politics*, OSW Studies 42. 113 o. [online] 2012. 09. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.]; Wojciech KONOŃCZUK: *Oligarchs after the Maidan: the old system in a „new” Ukraine*, OSW Commentary 162. 8 o. [online] 2015. 02. 16. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.]; Wojciech KONOŃCZUK: *Fundament systemu. Starzy i nowi oligarchowie na Ukrainie*, OSW Punkt Widzenia 59. 40 o. [online] 2016. 08. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].

80 Tadeusz IWAŃSKI: *Zatrzymanie Hennadija Korbana – walka z korupcją czy przeciwnikami politycznymi?*, Analizy OSW [online], 2015. 11. 04. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.]; Piotr ŻOCHOWSKI, Rafał SADOWSKI: *Korupcyjny węzeł gordyjski na Ukrainie*, Analizy OSW [online], 2016. 08. 24. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].

81 A poligarcha az az oligarcha, aki nemcsak a háttérből irányítja a politikai folyamatokat, hanem formális tisztséget is vállal. Napjainkban ilyenek tekinthető például Petro Porosenko elnök vagy Ihor Kolomojszkij, aki egy időben Dnypropetrovszk körzet kormányzója volt.

82 Lefelezte a leggazdagabb ukrán vagyonát a válság [online], 2016. 03. 31. Forrás: www.portfolio.hu [2017. 03. 03.].

83 Wojciech KONOŃCZUK: *Fundament systemu. Starzy i nowi oligarchowie na Ukrainie*, 11–12. o.

nak 2014 utáni megőrzését számos tényező segíti és segítette: a kijevi központi hatalom gyengesége, a kelet-ukrainai szeparatistákkal folytatott háború, az oligarchák által uralt médiapiac, továbbá meghatározó befolyásuk az ukrán gazdaság stratégiai ágazatainak egy részében. Hatalmuk megőrzésében azonban legalább ilyen fontos volt az is, hogy a majdani fordulattal felemelkedő politikai elit egy része (élükön Petro Porosenko elnökkel és Arszenyij Jacenyuk kormányfővel), elkerülni kívánva egy nyílt belső politikai konfliktust, informális taktikai szövetséget kötött az említett oligarchacsoportokkal: Petro Porosenko elnök Dmitro Firtassal és Szerhij Lovicskinnel, míg Jacenyuk kormányfő Rinat Ahmetovval és Ihor Kolomojszkival.⁸⁴ E szövetség révén az elnök és a volt kormányfő politikai pártjai (a Porosenko Blokk és a Népi Front) nem csupán a parlamentben kaptak nyílt támogatást az oligarchák által szponzorált pártoktól, de informálisan a parlamenti és az önkormányzati választásokon is.

Az elmúlt három évben a „régí” oligarchacsoportok mellett olyan politikai-üzleti csoportok is megjelentek, akiket „új” oligarcháknak nevez a szakirodalom.⁸⁵ Bár az állami vállalatok és bankok feletti ellenőrzés megszerzésével, illetve az állami megrendelések révén az új oligarchák is igyekeznek kiépíteni gazdasági-pénzügyi háttérüket (ami az elmúlt évek válságos gazdasági helyzetben sokkal lassabban és nehezebb megy), igazi hatalmukat mégsem ez, vagyis nem a vállalatok, bankok vagy a média feletti tulajdonosi kontroll adja, hanem sokkal inkább az új hatalomhoz fűződő, igen jó politikai kapcsolatuk. Petro Porosenko elnök környezetében ilyen személyként tartják számon Ihor Kononenkót, Konsztantyin Grigosint és Jurij Koszjukot, míg Arszenyij Jacenyuk volt kormányfő környezetében Andrij Ivancsukot, Mikola Martynienkót és Leonyid Jarusevet.⁸⁶ Bár az új oligarchák a régiéknél gyengébbek, sőt a politikai erőviszonyok változása miatt tartós fennmaradásuk is kétséges, de épp megjelenésük bizonyítja leginkább az oligarchikus politikai rendszer ukrainai továbbélését, ami a legtöbb elemző szerint az ukrán állam reformjának és modernizációjának egyik legnagyobb akadálya lehet a jövőben.

Az ukrainai események 2013 ősze óta meglévő és azóta csak fokozódó komplexitása erős érv a leegyszerűsítő, a problémát Washington-Moszkva ellentétként leíró megközelítések ellen, és a jelenleginél koncentráltabb, koherensebb, erőforrásokkal jobban ellátott elemzési, megértési törekvések mellett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Nemzet és Biztonság körkérdése: Van-e energiafegyvere Oroszországnak. *Nemzet és Biztonság*, 2008/10, 37–49. o.

Aláírták az EU–ukrán szabadkereskedelmi megállapodást is [online], 2014. 06. 27. Forrás: www.portfolio.hu [2017. 02. 25.].

Aláírták az EU–ukrán társulási megállapodás politikai részét [online], 2014. 03. 21. Forrás: <http://hvg.hu> [2017. 02. 25.].

Az Európai Parlament ratifikálta az EU és Ukrajna közti társulási szerződést [online], 2014. 09. 16. Forrás: www.europarl.europa.eu [2017. 02. 26.].

⁸⁴ Uo. 15–20. o.

⁸⁵ Uo. 21. o.

⁸⁶ Uo. 23–34. o.

- Az ukrainai konfliktus egy EBESZ-megfigyelő szemszögéből [online] 2015. 05. 18. Forrás: <http://kki.gov.hu> [2017. 02. 24.];
- Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések időrendben [online], Forrás: www.consilium.europa.eu [2017. 02. 24]
- Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések [online]. Forrás: www.consilium.europa.eu [2017. 02. 24]
- BIHARI Ádám: Amerikai kormány: Magyarországnak fájdalmas, de akkor is maradnak a szankciók [online], 2017. 02. 23. Forrás: <http://hvg.hu> [2017. 02. 24.].
- BTI 2016 – Ukraine Country Report, 8–17. o. [online]. Forrás: <https://www.bti-project.org> [2017. 02. 24.].
- Andrew BUNCOMBE: Henry Kissinger has „advised Donald Trump to accept” Crime as part of Russia [online], 2016. 12. 27. Forrás: www.independent.co.uk [2017. 02. 24.].
- Civilians face „dire” situation amid ongoing hostilities in eastern Ukraine, UN warns, UN News Center [online], 2017. 02. 03. Forrás: www.un.org [2017. 03. 01.].
- CSIKI Tamás, TÁLAS Péter, VARGA Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozásának napirendje és értékelése, *Nemzet és Biztonság*, 2014/4, 112–128. o.
- DEÁK András György: Orosz–ukrán gázháború újra. *MKI Tanulmányok*, 2009/3. [online], Forrás: <http://kki.gov.hu> [2017. 02. 23].
- Durva fegyvereket küldene Obama Ukrajnának [online] 2015. 02. 03. Forrás: Napi.hu [2017. 02. 24.].
- Európa kapta a pofont a holland népszavazáson [online], 2016. 04. 07. Forrás: www.bruxinfo.hu [2017. 02. 25.].
- Facing Reality after the Euromaidan. The situation of Journalists and Media in Ukraine, 52 o. [online], 2016. Forrás: <https://rsf.org> [2017. 02. 24.].
- Feltételekkel, de megvan az EU-Ukrajna társulási szerződés [online], 2016. 12. 16. Forrás: <http://karpathir.com> [2017. 02. 25.].
- Nicole GAUETTE, Richard ROTH: UN Ambassador Haley hits Russia hard on Ukraine [online], 2017. 02. 03. Forrás: <http://edition.cnn.com> [2017. 02. 24.].
- Wojciech GÓRECKI: Rosja uznaje dokumenty donbaskich separatystów, *Analizy OSW* [online], 2017. 02. 22. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 25.].
- Wojciech GÓRECKI: The peninsula as an island. Crimea in its third year since annexation, *OSW Point of View* 61, 1–42. o. [online] 2016. 11. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].
- Hága megkapta az ukrán biztosítékokat [online], 2016. 12. 15. Forrás: www.bruxinfo.hu [2017. 02. 25.].
- Hosszú évek munkája lesz Ukrajna talpra állítása [online], 2015. 03. 16. Forrás: www.bruxinfo.hu [2017. 02. 25.].
- Tadeusz IWAŃSKI: Ukraina: udana dywersyfikacja dostaw gazu, *Analizy OSW* [online], 2016. 02. 03. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].
- Tadeusz IWAŃSKI: Zatrzymanie Hennadija Korbana – walka z korupcją czy przeciwnikami politycznymi? , *Analizy OSW* [online], 2015. 11. 04. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].
- Tadeusz IWANSKI; Razem, ale osobno? Polityka Kijowa wobec Donbasu, *Komentarze OSW* 160, 5. o. [online], 2015. 06. 02. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].
- Judiciary reform in Ukraine. What to expect from it [online] 2016. 10. 11. Forrás: <http://euromaidanpress.com> [2017. 02. 27.].
- Juncker Says Ukraine Not Likely To Join EU, NATO For 20-25 Years [online], 2016. 03. 04. Forrás: www.rferl.org [2017. 02. 27.]
- Kapszolatok Ukrajnával [online], Forrás: www.consilium.europa.eu [2017. 02. 27.].
- Damir KALETOVIC: Will The Global Puppet Masters Destroy Ukraine’s Gas Transit Business [online], 2017. 01. 19. Forrás: <http://oilprice.com> [2017. 03. 01.].
- Szymon KARDAŚ, Wojciech KONOŃCZUK: Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju [online], 2015. 02. 12. Forrás: <https://www.osw.waw.pl/pl> [2017. 02. 24.].
- Volodymyr KASHPOROV: Judiciary System and Reform. In: *US Policy on Ukraine. Challenges and Opportunities*, 75-84. o.
- Wojciech KONOŃCZUK, Tadeusz IWAŃSKI, Tadeusz A. OLSZAŃSKI, Piotr ŻOCHOWSKI: The bumpy road. Difficult reform process in Ukraine, *OSW Commentary* 192. 1–11. o. [online] 2015. 12. 03. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].

- Wojciech KONOŃCZUK: *Fundament systemu. Starzy i nowi oligarchowie na Ukrainie*, OSW Punkt Widzenia 59. 40 o. [online] 2016. 08. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].
- Wojciech KONOŃCZUK: *Oligarchs after the Maidan: the old system in a „new” Ukraine*, OSW Commentary 162. 8 o. [online] 2015. 02. 16. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].
- Kopogató: *Ukraina és a vízummentesség: áldás vagy átok?* [online], 2017. 02. 13. Forrás: www.karpatinfo.net [2017. 02. 27.].
- Taras KUZIO: *How Vladimir Putin inadvertently strengthened Ukraine’s evolving sense of national identity*, Bussines Ukraine [online], 2016. 08. 18. Forrás: <http://bunews.com.ua> [2017. 03. 01.].
- Lefelezte a leggazdagabb ukrán vagyonát a válság [online], 2016. 03. 31. Forrás: www.portfolio.hu [2017. 03. 03.].
- Adam LELONEK: *Rosyjska agresja wobec Ukrainy w 2017 roku [PROGNOZA]* [online], 2017. 02. 02. Forrás: www.defence24.pl [2017. 02. 23.].
- Kevin LIPTAK: *Pence: US will hold Russia accountable* [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://edition.cnn.com> [2017. 02. 24.].
- Aneta MAJCHROWICZ-BĄCZYK: *Judiciary reform in Ukraine* [online] 2016. 11. 14. Forrás: www.roedl.com [2017. 02. 27.].
- Olena MAKARENKO: *Three years after Euromaidan, what changed in Ukraine?* [online], 2016. 11. 21. Forrás: <http://euromaidanpress.com> [2017. 03. 02.].
- Sławomir MATUSZAK: *The oligarchic democracy. The influence of business groups on Ukrainian politics*, OSW Studies 42. 113 o. [online] 2012. 09. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].
- Oleksandra MATVIYCHUK: *Civil Society in Ukraine*, In: *US Policy on Ukraine. Challenges and Opportunities*, 42-45. o [online], 2017. január. Forrás: <https://razomforukraine.org> [2017. 02. 24.].
- Екатерина Мархулия, Екатерина Литова: *Российские банки не начали обслуживать клиентов по паспортам ЛНР и ДНР* [online], 2017. 03. 07. Forrás: www.rbc.ru [2017. 03. 07.].
- Még a Kreml is abszurdnak tartja a Trumpnak benyújtott ukrán béketervet [online], 2017. 02. 21. Forrás: <http://inforadio.hu> [2017. 02. 24.].
- Megegyeztek Ukrajna vízummentességéről [online], 2017. 02. 28. Forrás: <http://index.hu> [2017. 02. 28.].
- New Year, new hope as Ukraine paves way for NATO membership [online], 2014. 12. 30. Forrás: www.euronews.com [2017. 02. 25.].
- Ryhor NIZHNIKAU, Arkady MOSHES: *Three years after Euromaidan. Is Ukraine still on the reform track?* The Finnish Institute of International Affairs, Briefing Papers 208. [online], 2016. december Forrás: www.fiaa.fi [2017. 02. 23.].
- Tadeusz A. OLSZAŃSKI: *Aftermath of the Maidan. Ukrainian society two years after the revolution*. OSW Commentary 199. 1. o. [online], 2016. 03. 04. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].
- Tadeusz A. OLSZAŃSKI: *Rok ukraińskiej dekomunizacji. Zmiana narracji historycznej*, *Komentarze OSW* 211 [online], 2016. 05. 16. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].
- Tadeusz A. OLSZAŃSKI: *The beginning of reforms to the Ukrainian judicial system*, *Analyses OSW* [online], 2016. 06. 08. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].
- Tadeusz A. OLSZAŃSKI: *Wybory samorządowe na Ukrainie*, *Analizy OSW* [online], 2015. 11. 04. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 27.].
- Orosz támadástól tart az ukrán elnök [online], 2017. 02. 22. Forrás: <http://mandiner.hu> [2017. 02. 24.].
- Oroszország elismeri a szakadár kelet-ukrán államokat [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://hvg.hu> [2017. 02. 25.].
- Steven PIFER: *Putin and Ukraine’s east/west divide* [online], 2015. 05. 14. Forrás: <https://www.brookings.edu> [2017. 03. 01.].
- Simon PIRANI, Katja YAFIMAVA: *Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019: pipeline scenarios, gas flow consequences, and regulatory constraints*, OIES (Oxford Institute for Energy Studies) Paper, NG 105. [online], 2016. február. Forrás: <https://www.oxfordenergy.org> [2017. 03. 01.].
- PÓTI László: *Minszk-2 után két évvel: Hol tart a békefolyamat?* 1–14. o. [online] E-2017/5. Forrás: <http://kki.gov.hu> [2017. 02. 24.].
- Jonathan POWER: *Ukraine, A Frozen Conflict* [online], 2016. 02. 23. Forrás: www.worldpolicy.org [2017. 02. 24.].

- Alessandra PRENTICE: [Ukrainians shocked as politicians declare vast wealth](#) [online], 2016. 10. 31. Forrás: www.reuters.com [2017. 02. 24.].
- Putyin tett egy lépést a szakadárak elismerése felé [online], 2017. 02. 19. Forrás: <http://index.hu> [2017. 02. 25.].
- RÁCZ András: A 2017. január végi kelet-ukrainai eszkaláció hadműveleti és stratégiai háttere. *SVKK Elemzések*, 2017/5.
- RÁCZ András: Nem állam az államban – a kelet-ukrainai szeparatizmusról. *Nemzet és Biztonság*, 2015/5. 124–131. o.
- Reamination Package of reforms. Newsletter for September 2016 – January 2017. [online]. Forrás: <http://rpr.org.ua> [2017. 03. 02.].
- Russia recognizes the governments of Donbass and Lougansk [online], 2017. 02. 21. Forrás: <https://www.voltairenet.org> [2017. 02. 25.].
- Russian gas transported via Ukraine up 23% in 2016 [online], 2017. 01. 05. Forrás: www.kallanishenergy.com [2017. 03. 01.].
- Winfried SCHNEIDER-DETERS: [Euromaidan, rebirth of the Ukrainian nation, and the German debate on Ukraine's national identity](#) [online], 2015. 11. 27. Forrás: <http://euromaidanpress.com> [2017. 03. 01.].
- Nick SHCHEKO, Alan COLLISON: [Ukraine Ends „Nonaligned” Status, Earning Quick Rebuke From Russia](#) [online], 2014. 12. 23. Forrás: <https://www.wsj.com> [2017. 02. 25.].
- Ilna SOLOGOUB: Anti-Corruption Reforms. In: *US Policy on Ukraine. Challenges and Opportunities*, 46–57. o.
- Sz. BÍRÓ Zoltán: [Miről is szól az újabb gázcsörte?](#) *Nemzet és Biztonság*, 2010/1. 2. o.
- Sz. BÍRÓ Zoltán: Oroszország külpolitikája (2012–2016): a nagyhatalmiság kísértése. Kézirat, SVKK, 2016. 1–19. o.
- TÁLAS Péter: [A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről](#), *Nemzet és Biztonság*, 2016/2, 97–101. o.
- TÁLAS Péter: [Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról](#). *Nemzet és Biztonság*, 2014/5. 111–123. o.
- [The Scenario of Abkhazia. Media on the recognition of passports LDNR](#) [online], 2017. 02. 19. Forrás: <http://ukropnews24.com> [2017. 02. 25.].
- [The scenario of South Ossetia: the danger of recognition by the Kremlin of passports DND and LNR](#) [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://5hotnews.com> [2017. 02. 25.].
- [The Ukraine Crisis Timeline](#) [online]. Forrás: <http://ukraine.csis.org/> [2017. 02. 25.].
- [Treasury Sanctions Individuals and Entities In Connection with Russia's Occupation of Crimea and the Conflict in Ukraine](#) [online], 2017. 12. 20. Forrás: <https://www.treasury.gov> [2017. 02. 24.].
- Dmitri TRENIN: [The Ukrainian Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry](#). Carnegie Moscow Center, 2014. 38. o. [online]. Forrás: <http://carnegieendowment.org> [2017. 02. 25.].
- Megan TWOHEY, Scott SHANE: [A Back-Channel Plan for Ukraine and Russia, Courtesy of Trump Associates](#) [online], 2017. 02. 19. Forrás: <https://www.nytimes.com> [2017. 02. 24.].
- [U.S. Foreign Assistance to Ukraine](#) [online]. Forrás: <http://us-foreign-aid.insidegov.com> [2017. 02. 25.].
- [Указ о признании документов, выданных гражданам Украины и лицам без гражданства, проживающим на территориях отдельных районов Донецкой и Луганской областей Украины](#) [online], 2017. 02. 18. Forrás: <http://kremlin.ru> [2017. 02. 25.].
- [Ukraine Faced With A Significant Cut Of Transit Russian Gas](#) [online], 2017. 02. 01. Forrás: <https://southfront.org> [2017. 03. 01.].
- [Ukraine-/Russia-related Sanctions](#) [online], 2017. 01. 27. Forrás: <https://www.treasury.gov> [2017. 02. 24.].
- [Ukraina: önállóságot kaphatnak a keleti szakadár területek](#) [online], 2015. 07. 31. Forrás: <http://hu.euro-news.com> [2017. 02. 24.].
- Piotr ŻOCHOWSKI, Rafał SADOWSKI: [Korupcyjny węzeł gordyjski na Ukrainie, Analizy OSW](#) [online], 2016. 08. 24. Forrás: <https://www.osw.waw.pl> [2017. 02. 23.].